

navchal'nykh dosyahnen' z metoyu samovdoskonalennya [Formation of positive motivation of students for self-monitoring of educational achievements for the purpose of self-improvement]. Kropyvnytskyi: RVV TsDPU im. V. Vynnychenka. № 203. S. 107 – 114. [in Ukrainian].

12. Uysimbayeva, N. (2014). Osobystisne samovdoskonalennya yak forma usvidomlenoho samorozvytku maybutn'oho vchytelya [Personal self-improvement as a form of conscious self-development of the future teacher]. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyr. 132. S. 222 – 226. [in Ukrainian].

13. Fitsula M. M. (2006). Pedagogika vyshchoyi shkoly [Pedagogy of high school] : navchal'ny posibnyk. Kiev: «Akademvydav». 352 s. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КАПІТАН Тетяна Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри

германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов у школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KAPITAN Tetiana Anatoliivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic languages, foreign literature and methods of their teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: methodology of foreign language teaching in school.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 796.37.037.(091)(477)“19/20”

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-146-150

КОШЛЯК Михайло Анатолійович –

кандидат педагогічних наук,

Президент Федерації дзюдо України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>

e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Вирішення проблеми збереження та зміцнення здоров'я підрастаючого покоління перебуває у прямій залежності від розв'язання суперечності між соціальними вимогами виховати підрастаючих українців здоровими і недостатніми можливостями закладів освіти щодо їх ефективної та цілеспрямованої реалізації. За таких умов зростає потреба в системному ретроспективному аналізі, конструктивному переосмисленні нагромаджених педагогічною наукою знань з проблеми збереження та зміцнення здоров'я підрастаючого покоління. У статті розглянуто проблему збереження та зміцнення здоров'я дітей в історико-педагогічному дискурсі. З'ясовано, що проблемі здоров'я дітей приділяв значну увагу Ж. Ж. Руссо. У своїх працях він виступав за природне виховання, його перетворення на активний, сповнений оптимізму процес, коли дитина живе в радості, самостійно пізнаючи світ, духовно збагачуючись і задовольняючи жажду пізнання. Французький педагог С. Френе вважав, що треба обов'язково враховувати особливості вікової психології й різноманітних здібностей і схильностей учнів, цілеспрямоване стимулювання їх інтелектуальної й емоційної активності. К. Ушинський у своїх працях доводить, що важливим завданням педагогів є турбота про збереження і зміцнення здоров'я дітей, дотримання гігієнічних вимог у школі. Питанням оздоровлення учнів, прищеплення дітям гігієнічних навичок, профілактики розумової стомлюваності, дотримання режиму праці й відпочинку особливу роль відводили педагоги-новатори А. Макаренко, В. Сухомлинський. Цінний педагогічний спадок щодо охорони здоров'я дітей шляхом залучення до спорту залишив Г. Ващенко. Встановлено, що вивчення місця фізичного виховання в українській науково-педагогічній думці є актуальною проблемою сьогодення, коли в державі відбуваються складні процеси в освітній, виховній сфері. Залишена нам спадщина педагогів цікава з точки зору психолого-педагогічних надбань, ідеалістичного світосприйняття, принципів здорового способу життя, виховання здорового молодого покоління тощо, в основі яких лежить світосприйняття наукових ідей.

Ключові слова: здоров'я, збереженню здоров'я, здоровий спосіб життя, фізичного виховання, педагогічна думка.

KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych –

Ph. D. in Pedagogy,

President of the Judo Federation of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>

e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

PROBLEM OF PRESERVING AND STRENGTHENING CHILDREN'S HEALTH: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL DISCOURSE

Solving the problem of preserving and strengthening the health of the younger generation is directly dependent on the resolution of the contradiction between the social requirements to raise healthy younger Ukrainians and the insufficient capabilities of educational institutions for their effective and purposeful implementation. Under such conditions, there is a growing need for a systematic retrospective analysis, a constructive rethinking of the knowledge accumulated by pedagogical science on the problem of preserving and strengthening the health of the younger generation. The article examines the problem of preserving and strengthening children's health in the historical-pedagogical discourse. It was found that J. J. Rousseau paid considerable attention to the problem of children's health. In his writings, he advocated natural education, its transformation into an active, optimistic process, when a child lives in joy, independently learning about the world, being spiritually enriched and satisfying the thirst for knowledge. The French teacher S. Frenet believed that it is necessary to take into account the peculiarities of age psychology and various abilities and inclinations of students, purposeful stimulation of their intellectual and emotional activity. In his writings, K. Ushinskyi proves that an important task of teachers is to care for the preservation and strengthening of children's health, compliance with hygienic requirements at school. A. Makarenko and V. Sukhomlynskyi were given a special role in the issue of improving the health of students, instilling hygienic skills in children, preventing mental fatigue, observing the regime of work and rest. G. Vashchenko left a valuable pedagogical legacy regarding children's health care through involvement in sports. It has been established that the study of the place of physical education in Ukrainian scientific and pedagogical thought is an urgent problem today, when complex processes in the educational and educational sphere are taking place in the state. The legacy of teachers left to us is interesting from the point of view of psychological and pedagogical heritage, idealistic worldview, principles of a healthy lifestyle, education of a healthy young generation, etc., which are based on the worldview of scientific ideas.

Key words: health, health preservation, healthy lifestyle, physical education, pedagogical opinion.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У будь-якому суспільстві, побудованому на гуманістичних і демократичних засадах, здоров'я людини є вищою цінністю, найважливішим надбанням держави. В першу чергу це стосується здоров'я дитини. Стан здоров'я підростаючого покоління є інтегральним показником суспільного розвитку, відображенням його соціально-економічного, екологічного і морального благополуччя, могутнім чинником впливу на економічний, науковий, культурний, обороноздатний потенціал країни.

Збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління, забезпечення необхідних для цього умов життєдіяльності, навчання та виховання на сьогодні є одним із пріоритетів державної політики України. Метою безперервного формування навичок здорового способу життя та освіти є підвищення рівня фізичного, психічного й духовного здоров'я української нації через створення пріоритетної культури здоров'я – позитивного результату ведення здорового способу життя, що забезпечує єдність фізичного, психічного, духовного і соціального розвитку особистості [3, с. 23].

Згідно з Конституцією – основним законом нашої держави – кожен громадянин (а відтак, і кожна дитина) має право на достатній життєвий рівень для себе, у тому числі на достатнє харчування, одяг, житло, на охорону здоров'я, медичну допомогу, безпечне для життя і здоров'я довкілля [6].

Винятково важливим для вирішення проблеми збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління є прийняття Закону України «Про освіту» (1999 р.), який не лише

підтверджує право всіх громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах, а й беззаперечно підтверджує пріоритет збереження і зміцнення здоров'я учнів, їхнього емоційного стану [4].

Питання зміцнення фізичного, психічного, соціального, духовного здоров'я, забезпечення психологічного комфорту та соціального благополуччя дітей і молоді, формування свідомого ставлення та громадянської відповідальності за власне здоров'я набуло відображення у Концепції формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України № 605 від 21 липня 2004 року [3].

Вирішення проблеми збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління перебуває у прямій залежності від розв'язання суперечності між соціальними вимогами виховати підростаючих українців здоровими і недостатніми можливостями закладів освіти щодо їх ефективної та цілеспрямованої реалізації. Практика комплексного підходу до формування навичок здорового способу життя потребує науково-методичного обґрунтування, визначення пріоритетних напрямів, змісту, форм, методів і засобів виховного впливу на особистість дитини. За таких умов зростає потреба в системному ретроспективному аналізі, конструктивному переосмисленні нагромаджених педагогічною наукою знань з проблеми збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі формуванню здорового

способу життя школярів в освітньому процесі та у позакласній діяльності присвячено дослідження українських учених (О. Вакуленко, А. Герасимчук, О. Жабокрицька, С. Закопайло, С. Лапаєнко, О. Стойко та ін.); у позашкільній діяльності (О. Драган, О. Калюжна, Р. Науменко, Я. Сивохоп, Т. Шаповалова та ін.).

Збереження і зміцнення здоров'я особистості шляхом формування здорового способу життя дітей у педагогіці досліджувалися не лише в наш час. Актуальні педагогічні ідеї щодо формування здорового способу життя висловлювали видатні педагоги минулих століть. У своїх творах видатні педагоги приділяли велику увагу комплексу заходів зміцнення здоров'я дітей як фундаменту всебічного розвитку.

Мета статті – розглянути проблему збереження та зміцнення здоров'я дітей в історико-педагогічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання, пов'язані з формуванням здоров'я людини, посідають чільне місце у спадщині класиків різних галузей світової науки – від Гіппократа до сучасних філософів, істориків, педагогів, психологів, теоретиків та практиків медицини. Проблема здоров'я виникла разом з людиною і видозмінюється відповідно до розвитку загальнолюдської культури [5].

Питання виховання здорової дитини знайшли відображення у роботах багатьох визначних філософів. У сиву давнину проблематика здоров'я ще не відокремлювалася як предмет окремої галузі досліджень, освіти чи практичної діяльності. Значно пізніше внаслідок відокремлення духовної діяльності від фізичної людські знання набувають певної самостійності. Від практичної життєдіяльності автономізується ще в нерозчленованому, синкретичному вигляді вся сукупність людських знань у цілому. Одним з органічних компонентів цих знань були і знання про здоров'я. Як зазначав ще Гіппократ, «належить... перенести мудрість у медицину, а медицину в мудрість. Адже лікар-філософ рівний богові... все, що шукається для мудрості, все це є і в медицині...» [2, с. 217]. Лише поступово сукупність знань про здоров'я людини стає відносно автономною галуззю.

Проблемі здоров'я приділяв увагу і педагог Ж. Ж. Руссо. У своїх працях він виступав за природне виховання, його перетворення на активний, сповнений оптимізму процес, коли дитина живе в радості, самостійно пізнаючи світ, духовно збагачуючись і задовольняючи жадобу пізнання. Ж. Ж. Руссо писав: «Слабке тіло розслабляє душу. Звідси – панування медицини, мистецтва більш згубного для

людей, ніж усі хвороби, які воно має зцілювати. Єдина корисна частина медицини – гігієна, та й та не стільки як наука, а як цнотливість. Стимування та праця – ось два справжніх лікарів людини: праця загострює її апетит, а стриманість заважає зловживати ним. Ось для мене основа – бажати для себе вихованця міцного та здорового; ось початок, у силу якого я хочу зберегти його таким же» [8, с. 201–223].

Французький педагог С. Френе вважав, що треба обов'язково враховувати особливості вікової психології й різноманітних здібностей і схильностей учнів, цілеспрямоване стимулювання їх інтелектуальної й емоційної активності. У праці «Моральне і громадянське виховання дитини й підлітка» зазначається: «Краще всього було б все ж таки, щоб ваші діти зовсім не хворіли, щоб ви оберігали їх від шлункових розладів, застуди, щоб загартовували їх на свіжому повітрі, за допомогою фізкультури і взагалі намагалися забезпечити їм здорове життя та оптимальні умови для діяльності. Змінивши умови роботи та життя в сім'ї та школі, створивши нову атмосферу, нові форми відношень між дітьми та дорослими, ми зможемо добитися того, що на зміну необмеженої влади всемогутнього вчителя прийде співпраця, спільні дії з метою підвищення нашої загальної культури та формування людини завтрашнього дня, яка зможе сприймати у всій глобальності складності світу космічної ери» [11, с. 29].

Створення теорії і методики фізичного виховання та спорту як самостійної наукової й навчальної дисципліни відбувається з кінця XIX століття. Значний внесок у її розвиток зробив К. Ушинський [12]. Він виокремлював у фізичному вихованні та спорті гармонійність «душі і тіла» та природовідповідність, які вважав їх засобом згуртування родини, профілактики хворіб, а також умовою зовнішньої фізичної краси. У навчальній програмі з педагогіки в розділі «Фізичне виховання» вчений визначив систему знань, необхідних «учителю тіловиховання». Фізичне виховання (за К. Ушинським) включало: вивчення фізіологічних процесів в організмі; діяльності м'язової та нервової систем; дитячі рухливі ігри, з'ясування впливу засобів фізичного виховання (гімнастики, плавання, ігор, здорового способу життя) та розумового і фізичного навантаження на нервову систему [12, с. 223].

К. Ушинський у своїх працях доводить, що важливим завданням педагогів є турбота про збереження і зміцнення здоров'я дітей, дотримання гігієнічних вимог у школі [12].

Питанням оздоровлення учнів, прищеплення дітям гігієнічних навичок, профілактики розумової стомлюваності, дотримання режиму праці й відпочинку

особливу роль відводили педагоги-новатори А. Макаренко, В. Сухомлинський.

Велику увагу збереженню здоров'я підростаючого покоління приділяв А. Макаренко. У вихованні він виділяє три головні завдання: виростити дитину здоровою; сформувати у неї вміння працювати; сприяти її моральному становленню. У своїх роботах він розглядав питання режиму праці і навчання, особистої гігієни, приділяв увагу санітарно-гігієнічним аспектам трудового виховання, психогігієні, статевому вихованню [7, с. 20]. Він добре розумів, що здоров'я підлітків залежить від соціально-психологічних умов, від епідеміологічної ситуації в регіоні, способу життя людей і тому надавав важливого значення режиму проведення навчально-виховних заходів, дотриманню санітарно-гігієнічних вимог, забезпеченню охорони здоров'я, руховій активності вихованців, відповідній організації життя в колонії та комуні [7, с. 20].

А. Макаренко визначав залежність здоров'я від соціально-психологічної ситуації в сім'ї та в колективі, епідеміологічного стану регіону, способу життя людини. Особливу увагу приділяв педагог гігієнічному вихованню, руховій активності і режиму дня вихованців. Мета виховання, вважав А. Макаренко, полягає, в першу чергу, у тому, щоб виростити дитину здоровою, сформувати у неї вміння працювати, сприяти її моральному становленню [7].

Великого значення збереженню здоров'я та веденню здорового способу життя надавав В. Сухомлинський. Він писав: «Я не боюся ще і ще раз повторювати: турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їх духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили» [9, с. 126]. У своїх працях він розглядав такі елементи здорового способу життя: ранкову гімнастику, походи, працю взимку на свіжому повітрі, купання у відкритих водоймах, режим харчування. Значне місце у фізичному і духовному розвитку дітей, підлітків та юнацтва він відводив заняттям гімнастикою і спортом, акцентуючи увагу на тому, що «особливо пильної уваги вихователя потребує духовне життя і здоров'я в підлітковому віці». Турбота про здоров'я вихованця повинна бути тактовною, бо нетактовний дотик до чутливої і сприйнятливої душі сприймається як неповага, докір, глузування над фізичним розвитком і розглядається як посягання на його духовну гідність.

«Турбота про людське здоров'я, а тим більше про здоров'я дитини, – наголошував В. Сухомлинський, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не

зведення вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це, перш за все, турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил» [9, с. 129]. Він вважав, що в гармонійному розвитку дитини все взаємопов'язане. Спілкуючись з дітьми, треба бачити в кожному особистість і будувати з ними стосунки на ґрунті довір'я і поваги.

Здоров'я дитини В. Сухомлинський сприймав глибиною, суттєво і комплексно – з педагогічної точки зору, а не в медичному тлумаченні як відсутність хвороб. Педагог вважав, що «...дитину можна вилікувати тільки спільними зусиллями матері, батька, лікаря і вчителя... Єдиним радикальним лікуванням у таких випадках може бути зміна режиму праці і відпочинку: тривале перебування на свіжому повітрі, сон при відчиненій квартирі, виконання вимоги рано лягати спати і рано вставати, раціональне харчування...» [9, с. 127]. В. Сухомлинський широко впроваджував здоровий спосіб життя у вихованні дітей і вимагав дотримуватись його у повсякденному житті.

Видатний педагог наголошував на важливості стану здоров'я дитини, особливо у перші роки навчання, закликав не зводити практику навчання здоров'ю до освіти й викладання його як окремого предмету, оскільки вікові особливості дітей такі, що вони сприймають світ образно і емоційно. В. Сухомлинський навчав здоров'ю не словом, а самою організацією шкільного та позашкільного життя учнів, його духовною взаємодією з учителем. «Школою радості» називав він початкову школу, вважав її основою психічного й емоційного здоров'я дітей та вчителів. В. Сухомлинський приділяв значну увагу природним джерелам оздоровлення дітей. «Природа – це сад здоров'я, фізичного і духовного», – стверджував педагог.

Яскравий тому доказ – його монографія «Серце віддаю дітям». «Якщо виміряти всі мої турботи й тривоги за дітей..., то добра половина їх – про здоров'я», – писав В. Сухомлинський, а далі продовжував: «педагог має справу з мислячою матерією, здатність якої в роки дитинства сприймати й пізнавати навколишній світ значною мірою залежить від здоров'я дитини. Ця залежність тонка і важко уловима» [10].

Цінний педагогічний спадок щодо охорони здоров'я дітей шляхом залучення до спорту залишив Г. Ващенко. Вчений специфічно трактував поняття «спорт», пов'язуючи його із грою. Він писав, що «коли гра супроводжується змаганням, вона стає спортом. Класичним прикладом цього можуть бути олімпійські ігри» [1, с. 313]. Науковець класифікував спорт на індивідуальний і груповий (масовий). Однак

Г. Ващенко категорично виступав проти індивідуального спорту: «Не заперечуючи користі індивідуального спорту щодо розвитку фізичної сили і спритності, мусимо зазначити, що він має в собі небезпеку захоплення ним з мотивів честолюбства і занедбання інших важливих завдань в особистому і громадському житті. Проте слід вітати і підтримувати груповий спорт, зокрема гру в копаного м'яча, що, окрім м'язової сили і спритності, розвиває дисциплінованість, організованість і спостережливість» [1, с. 313].

Багато з цих педагогічних ідей та положень не втратили свого значення і в наш час, тому їх необхідно впроваджувати до практики навчально-виховної роботи.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Вивчення місця фізичного виховання в українській науково-педагогічній думці є актуальною проблемою сьогодення, коли в державі відбуваються складні процеси в освітній, виховній, тіловиховній сфері. Залишена нам спадщина видатних педагогів минулого цікава з точки зору психолого-педагогічних надбань, ідеалістичного світосприйняття, принципів здорового способу життя, виховання здорового молодого покоління тощо, в основі яких лежить світосприйняття наукових ідей. Подальшого розгляду потребують організаційні та змістові аспекти фізичного виховання в історії вітчизняної педагогіки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко Г. Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру. Твори з педагогіки та психології. Київ : «Школяр»–«Фада» ЛТД, 2000. С. 271–313.
2. Гиппократ. О здоровом образе жизни. Избранные книги. М. : Государственное издательство биологической и медицинской литературы, 1936. С. 217.
3. Гончаренко М. С., Рожкова Л. І., Береза О. С. Концепція безперервного валеологічного виховання та освіти в Україні. *Актуальні проблеми валеологічної освіти в навчальних закладах України в сучасних умовах*: Зб. наук. праць. Кіровоград, КДПУ ім. В.Винниченка. 2001. С. 3–25.
4. Закон України «Про освіту» №2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Закопайло С. А. Педагогічні основи виховання в юнаків 10-11 класів цінностей здорового способу життя : автор. дис... канд. пед. наук. К., 2003. 186 с.
6. Конституція України: Офіційне видання. Видання Інституту законодавства Верховної Ради України. К., 1996. 250 с.
7. Макаренко А. С. Книга для батьків. Твори: В 7 т. К., 1954. Т.4. С. 20.
8. Руссо Ж.-Ж. Эмил, или о воспитании. Педагогическое наследие. М., 1988. С. 201–223.
9. Сухомлинський В. О. Здоров'я і духовне життя школярів. Вибр. тв.: в 5 т. К.: Рад. шк., 1976. Т. 4. С. 125–129.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибр. тв.: в 5 т. К.: Рад. шк., 1976. Т. 3.

11. Френе С. Избранные педагогические сочинения. М., 1990. 304 с.

12. Ушинский К. Д. Собрание соч.: В 11т. / Изд-во АПН РСФСР. Л.-М., 1950. Т.8: Человек как предмет воспитания. 776 с.

REFERENCES

1. Vashchenko, H. (2000). Tilovykhovannya yak zasib vykhovannya voli i kharakteru [Physical education as a means of education of will and character]. *Tvory z pedahohiky ta psykhohohiyi*. Kyiv : «Shkolyar»–«Fada» LTD. S. 271–313.
2. Gippokrat. (1936). O zdorovom obraze zhizni [About a healthy lifestyle. Izbrannyye knigi]. M. : Gosudarstvennoye izdatel'stvo biologicheskoy i meditsynskoy literatury. S. 217.
3. Honcharenko, M. S., Rozhkova, L. I., Bereza, O. S. (2001). Kontseptsiya bezperernoho valeolohichnoho vykhovannya ta osvity v Ukrayini [The concept of continuous valeological upbringing and education in Ukraine]. *Aktual'ni problemy valeolohichnoyi osvity v navchal'nykh zakladakh Ukrayiny v suchasnykh umovakh* : Zb. nauk. prats'. Kirovohrad, KDPU im. V.Vynnychenka. S. 3–25.
4. Zakon Ukrayiny «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"] № 2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Zakopaylo, S. A. (2003). Pedahohichni osnovy vykhovannya v yunakiv 10-11 klasiv tsinnostey zdorovoho sposobu zhyttya [Pedagogical foundations of educating young people of 10-11 grades of healthy lifestyle values] : avtor. dys... kand. ped. nauk. K. 186 s.
6. Konstytutsiya Ukrayiny (1996) [Constitution of Ukraine]: Ofitsiynе vydannya. Vydannya Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. K. 250 s.
7. Makarenko, A. S. (1954). Knyha dlya bat'kiv [Book for parents]. Works. Tvory: V 7 t. K. T.4. S. 20.
8. Russo, ZH.-ZH. (1988). Эмил', yly o vospytany [Emil, or about education]. *Pedahohycheskoe nasledye*. M. S. 201–223.
9. Sukhomlyns'kyu, V. O. (1976). Zdorov'ya i dukhovne zhyttya shkolyariv Health and spiritual life of school children. *Vybr. tv. : v 5 t. K. : Rad. shk. T. 4. S. 125–129.*
10. Sukhomlyns'kyu, V. O. (1976). Sertse viddayu dityam I give my heart to children. *Vybr. tv. : v 5 t. K. : Rad. shk. T. 3.*
11. Frene, S. (1990). Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya [Selected pedagogical works]. M. 304 s.
12. Ushinskiy, K. D. (1950). Sobraniye soch.: V 11t. [Collection of works: In 11 volumes] / Izd-vo APN RSFSR. L.-M. T.8 : Chelovek kak predmet vospitaniya. 776 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОШЛЯК Михайло Анатолійович – кандидат педагогічних наук, Президент Федерації дзюдо України.

Наукові інтереси: теорія і практика фізичного виховання в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ столітті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych – Ph. D. in Pedagogy, President of the Judo Federation of Ukraine.

Scientific interests: theory and practice of physical education in Ukraine in the second half of the 20th – at the beginning of the 21st century.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.